

A magyar szavak életéből

Valamikor a XVII. században Geleji Katona István úgy magyarázta meg a *sarkantyú* szavunkat, hogy az nem más, mint az ember *sarkán levő tyú*. Ime vajvodinai nyelvész műkedvelők, már akkor is tudtak nyelvészeti abszurdumokat mondani. Abban azonban igaza van Geleji Katona bátyánknak, a *sarok* szónak köze van a *sarkantyú*-hoz. Régi nyelvemlékeink még *serkentőnek* vagy *serkentőűnek* jegyzik fel az említett lóbiztató szerszámot. Ebből a *serkentő*-ből lett aztán a *sarok* szóval való összevegyülése által a mai *sarkantyú*. A tudatban együtt vagy egymásután levő szó-elemek gyakori összeolvadásának egyik nagyszerű példája ez. Hasonlóan szóvegyülés hívta életre a *csuklya* szavunkat. A szerzetesi köntösöknek régi nyelvünkben, hol *csuha*, hol *kuklya* volt a neve e kettő összeolvadása a: *csuklya*.

Szélhámos mindég volt elég. Mégis a *szélhámos* szavunk ebben a mai jelentésében „schwindler” alig ötven esztendő. Azelőtt a schwindler-t *szédelgő*-vel fejezték ki. Tóth Béla hírlapíró volt az, aki először használta a *szélhámos* szót a múlt század 80-as éveiben schwindler jelentésben. A magyar paraszt, ha a fiatal még ugrálós lovát kocsihúzáshoz szoktatja, akkor a két rendszeren befogott ló mellé még a szélére a fiatal is befogja egy hámba. Ebben a *szél-hámban* persze a ló alig húz valamit és meglehetősen szabad ugrádozásra van alkalma. Pázmány idejében még „szélsőséges, felületes, ugrifüles” jelentése volt a *szélhámos*nak. Ebből a jelentéséből emelte ki Tóth Béla, hogy a magyartalan *szédelgőt* kiszorítsa nyelvünkéből.

Beogradban ma a jóképű, jól öltözött fiatalemberre, aki egyben rátermettséget is mutat rámondják, hogy *laf* (oroszlán.) A múlt század 30–40-es éveiben a pesti és budai gigerliket, gavallérokat *arszlánok*-nak hívták. Honnan a két főváros

ifjainak hasonló elnevezése? — A magyar oroszán szót még a honfoglalás előtti korban vették át őseink a mai csuvas nép őseitől. Akkoriban ez a szó *arislán*-nak hangzott (az *i* egy a magyarból már kivesszett hang, mely az *ü* és *i* között áll). Itt tehát hiába kutatunk a hasonlóság után. A dolog nyitja abban rejlik, hogy a múlt század magyar természetrajzi írók, hogy a köznyelvi *orszlán*-t a műnyelvből kiszorítsák megalkották az *arszlán* szót. Erre nem lehetett ráfogni, hogy az *orsz-leányból* származik. E derék előkelő tudósok franciául is beszélt s tudták, hogy a francia *lion* szónak „oroszlán” mellett „gígerli, dandy, gavallér” jelentése is van. Nosza hamar elkezdtek a pest-budai arany ifjakat *arszlán*-nak nevezni. Ugyan így Beogradban a franciául jól beszélő fővárosiak francia mintára *lav-laf*-nak nevezik legényeiket.

Érdekes jelensége a magyar nyelvnek, hogy ha *k*-ra végződő szót vesz át valamely idegen nyelvből, akkor ezt a *k*-t többes szám-ragnak tekinti és egy új egyesszámú alakot von el. Így a magyar *csárda* a délszláv *čardak* átvétele, melyet úgy fogtak fel, hogy *csárdák* azaz több *csárda* és képezték belőle egy egyes számú *csárdá*-t. Talán kevesen ismerik, de megemlítem, hogy még a török hódoltság korában egy bizonyos aprópénz délszláv elnevezése *polturak* volt. (polturak = fél török) Igen ám, de a magyar ezt is többes alaknak érezte és elvont belőle egy új *poltura* alakot. Valamikor nagyon használták e szót, már csak itt-ott hallható, hogy „egy poltúrárt sem adok érte.”

Hamar aprópénzről van szó magyarázzuk meg a *tabatka* szót is. Kb. a mohácsi-vész utáni időben egy igen csekély értékű cseh eredetű pénzecske járta Magyarországon, melyet *bab* szó kicsinyítő képzős alakjával *banka*-nak ne-

veztek; a *babka* lett *babka* ez pedig *batka*, hogy pedig a *batka* csekély értékét nyomatékosabban is kiemelik még

a *fa* szót is hozzátették. Az már igazán keveset ér, ami *fabatkát* ér.

Bogárdi József

FOLYÓIRAT-SZEMLE

„Vannak fiatal emberek, akik abban a szent meggyőződésben élnek, hogy mindenki csak a maga szakmájában tökéletesítheti magát, csak olyan kérdésekkel foglalkozhat, melyek összevágának jövődi hivatásával. Ez a szellemi polarizáció, egyoldalúság váltja ki a többi tudományal és közéleti problémákkal szemben kifejlődő érzéketlenséget, minek gyümölcse nem lehet más, mint a szociális közösségben való teljes értéktelenség. A mesterséges szellemi specializálódás főoka annak, hogy egyesek saját eszmeviláguknál nem tudnak és nem is akarnak tovább jutni, ennek következtében lehetetlen beleilleszkedniök a kisebbségi magyar lélek fejlődésének gondolatmenetébe, mert a közélett kérdések iránti érdeklődésüket a tudományos egyoldalúság régen elsorvasztotta. Már pedig az ilyen emberekben külső társadalmi behatások nem fognak egészséges reakciót kiváltani, mert nincs meg az állásfoglalási lehetőség alapja az új eszmékkel szemben és ezért szellemiségük, — mivel csak egy húrta van hangolva — nem rezonálhat a történésekre egy egészséges világnézet szerint, nem tehet új eszméket magáévá, nem lehet a társadalom értékes alkotó eleme soha.

Nekünk a kultúra minden síkjára kiterjedő ismeretekre van szükségünk, mert csak az általános műveltség tünteti el a tudományos egyoldalúságot és véd meg a társadalmi hasznavethetlenségtől. Az a fiatalság, mely ezt nem érti meg és nem akarja magáévá tenni, a mi mozgalmaink számára elveszett, mert az egyoldalúságba esett embernél munkakörén kívül eső problémák megoldásában támogatására nem számítha-

tunk” — írja *Janics Kálmán*, az Új Élet októberi számában.

Hasonló gondolatmenettel lapunk már több ízben kifejtette új nemzedékünk egyoldalúságának veszélyes következményeit.

—

„Nyár derekán tartották Ungvárott a haladó diákok kongresszusukat. A kongresszus aktuális társadalmi, gazdasági, kulturális valamint nemzetiségi kérdésekkel foglalkozott. A szociális gazdasági bizottságnak állásfoglalásai a kárpátaljai lakosság gazdasági helyzetével foglalkozva, kéri a végzett intelligencia elhelyezését az ottani hivatalokban vallási, nemzetiségi és fajkülönbség nélkül, a tan- és vizsgadíjak megállapítását vagyoni állapotok szerint, a szegény diákoknak teljes tandíjkezdvényt, a diáklapok komasszációját, az egész katonaidő beszámítását. A bizottság szembe helyezkedett az aspiráns törvénnyel, a jövedelmek kumulációjával, amelyek elveszik a fiataloktól az érvényesülés lehetőségét. Tiltakozik a tanítóképzőbe bevezetett numerus clausus ellen, valamint a gazdasági, osztály vagy nemzetiségi numerus clausus bármely formája ellen. A nemzetiségi bizottság követeli a nyelvi praxisz célszerűsítését, 4000 magyar középiskolás számára gimnáziumot, tanítóképzőt, a stipendiumok arányos elosztását, a magyar kultúr- és szakirodalom beengedését, az iskolákban a demokratikus szellem kimélyítését és a nemzeti sovénizmus megakadályozását. A kultúrbi-zottság a haladó diákszervezetek hathatós támogatását, nyilvános könyvtárak föllállítását s a tankönyvek modern szeltembe való azonnali átírását. Külön szó-